

Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi
Journal of the Academic Studies of Turkish-Islamic Civilization
timad

Cilt / Volume: 18 - Sayı / Issue: 35 - Yıl / Year: 2023

ISSN: 1306-4223 / e-ISSN: 2822-4612

**18. Yüzyıl Diplomasisinde Esirler: Karlofça Antlaşması'ndan Sonra
Osmanlı Devleti'nde Nemçeli Esirler**

*Captives in 18th Century Diplomacy: Austrian Captives in the Ottoman Empire
after the Treaty of Karlowitz*

Zübeyde Güneş Yağcı*

Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
*Assoc. Prof.Dr. Balıkesir University, Faculty of
Science and Literature, Department of History*

zyagci@hotmail.com

orcid.org/0000-0002-5690-1591

Kadir Güldür

Dr. Öğr. Gör., Ardahan Üniversitesi,
İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü
*Assist. Prof.Dr. Ardahan University, Faculty
of Humanities and Literature, Department of
History*

Kadir-guldur@hotmail.com

orcid.org/0000-0003-1545-2985

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / *Article Types*: Araştırma Makalesi / *Research Article*

Geliş Tarihi / *Received*: 28.10.2022

Kabul Tarihi / *Accepted*: 13.01.2023

Cilt / *Volume*: 18, Sayı / *Issue*: 35, Sayfa / *Pages*: 9-30

Atıf / *Cite as*: Yağcı, Z. G., Güldür, K., (2023). 18. Yüzyıl Diplomasisinde Esirler: Karlofça Antlaşması'ndan Sonra Osmanlı Devleti'nde Nemçeli Esirler [*Captives in 18th Century Diplomacy: Austrian Captives in the Ottoman Empire after the Treaty of Karlowitz*]. Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi-*Journal of the Academic Studies of Turkish-Islamic Civilization*, 18/35: 9-30.

İntihal / *Plagiarism*: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./ *This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.*

*Sorumlu Yazar/ *Corresponding Author*

18. Yüzyıl Diplomasinde Esirler: Karlofça Antlaşması'ndan Sonra Osmanlı Devleti'nde Nemçeli Esirler

Öz

18. yüzyıl dünyada diplomasinin devletlerarası ilişkileri belirmeye başladığı bir yüzyıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Otuz yıl savaşlarını bitiren Vestfalya Antlaşması'ndan sonra başlayan süreçte diplomasi yükselmeye başlamıştı. Değişen şartlar Osmanlı Devleti ile Avrupa devletleri arasındaki antlaşmalara yansdı. Uzun süren savaşların ardından imzalanan Karlofça Antlaşması bu diplomasinin uygulandığı antlaşma olarak tarihe geçti. Antlaşmaların en önemli maddesi savaş esirleriydi. Karlofça Antlaşması bu anlamda başlangıç teşkil etmektedir. Savaş esirlerinin durumu artık karşılıklı ele alınmış ve esirlerin iade edilmesi antlaşma metnine girmişti. Ama bir sorun vardı. Savaş esiri aynı zamanda savaş ganimetiydi. Sadece Osmanlı Devleti için değil Avrupa devletleri için de böyledi. Ganimet asker arasında paylaştırıldığı andan itibaren kişinin mülkiyetine geçmekteydi. Kişisel mülkiyete müdahale söz konusu değildi. Hatta bu kişiler çoktan esiri satmış, esir birkaç el değiştirmiş bile olabiliyordu. Devlet çözümü esirlerin bedelini sahiplerine ödemekte buldu. Böylece esiri alan kişi zarara uğramayacaktı. Fakat burada devletin takip ettiği, antlaşmalarda yer alan tek bir kural vardı. O da geçen zaman zarfında esir din değişmemiş olmalıydı. Eğer esir din değiştirmiş, yani İslamiyet'i kabul etmiş ise artık iade edilemezdi.

Bu makalede amacımız 1699'da imzalanan Karlofça Antlaşması'ndan 1791 Zıştovi Antlaşması'na kadar geçen süreçte Avusturya ile yapılan savaşlarda esir düşen Avusturya esirlerinin durumunu irdelemek ve diplomasinin değişen kuralları çerçevesinde esirlerin iade sürecini değerlendirmektir. Öncelikle Osmanlı Devleti'nin İslam devleti olması hasebiyle İslam hukukunda esirlerin durumu ele alındıktan sonra 18. yüzyılda değişen süreçte esirlerin iadesi sorunu ele alınmıştır. Nasıl bir yol izlendi, esirlerin iadesinde yaşanan sorunlar Avusturya ile ilişkilere nasıl yansdı, ganimet olarak dağıtılan esirlerin takibi nasıl yapıldı makalenin temel sorunsalını oluşturdu. Buradan yola çıkarak devletin aldığı tedbirler üzerinde duruldu. Bu süreci ortaya koyabilmek için öncelikle Osmanlı arşiv belge ve defterlerinden, dönemin vakanüvislerinin yazdığı eserlerinden istifade edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Esir, Osmanlı Devleti, Avusturya, Nemçe, Karlofça, Diploması.

Captives in 18th Century Diplomacy: Austrian Captives in the Ottoman Empire after the Treaty of Karlowitz

Abstract

The 18th century emerges as an era in which the interstate relations of diplomacy emerged in the world. Diplomacy began to rise during the process started after the Treaty of Westphalia, which ended thirty years' wars. The changing conditions were reflected in the treaties with the Ottoman Empire and the European states. The Treaty of Karlowitz, which was signed after long wars, became a treaty in which this diplomacy was applied. The most important clause of the treaties was the captives of war. In this sense the Treaty of Karlowitz was the beginning. The situation of captives of war was handled mutually and the extradition of captives was included in the treaty text. But there was a problem. A captive of war was also a spoils of war. This was not only true for the Ottoman Empire, but also for the European states. From the moment the spoil was distributed among the soldiers, it was transferred to the property of the person. Interference with personal property was out of the question. In fact, these people could have already sold the captive and even changed a few hands. The state found the solution in paying the cost of the captives to their owners. Thus, the person who took the captive would not be financially damaged. However, there was only one rule in the treaties that was followed by the state. The captive should not have changed his/her religion during this period. If the captive had changed his/her religion that is, accepted Islam, he/she could no longer be returned.

In this article, our aim was to examine the situation of Austrian captives who were captured in the wars with Austria from the Treaty of Karlowitz signed in 1699 to the Treaty of Sistova in 1791 and to evaluate the return process of captives within the framework of the changing rules of diplomacy. First of all, since the Ottoman Empire was an Islamic state, the issue of the return of captives was addressed in the changing process in the 18th century after the situation of captives in Islamic law was discussed. The main problem of the article was which method was followed, how the problems experienced in the return of the captives were reflected in the relations with Austria, how the captives in the hands of the citizen were followed. Therefore, the measures taken by the state were emphasized. In order to reveal this process, first of all, Ottoman archive documents and books and works written by the scholars of the period were used.

Keywords: Ottoman Empire, Treaty of Karlowitz, Captive, Nemçe, Austria, Diplomacy

1. Giriş

Her savaş yıkımla sonuçlanan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak savaşın en büyük mağdurları ise savaş esirleri olup, tarihin en eski dönemlerinden itibaren işgücü açığını kapatmak üzere köle statüsüne indirgenmişlerdir. Bu nedenle esir düşmek hayatın en zor safhasının başlangıcını oluşturmuş, bunların çok az bir kısmı yeniden memleketlerine dönerek ailelerine kavuşma imkânına sahip olmuşlardır. Çoğunluğu ise memleketlerinden, ailelerinden uzakta dillerini, adetlerini bilmedikleri bir ülkede yaşamak, hizmet etmek ve hatta en ağır şartlarda çalışmak mecburiyetinde kalmışlardır. Mesela Osmanlı Devleti'nde kölelerin istihdam edildiği alanların başında askeri hizmetler gelmekteydi. Bir köle Osmanlı ordusunda bir nefer olarak hizmet edebildiği gibi bir kalyonda kürek çekiyor olabilirdi ki bu başına gelebilecek en kötü durumlardan birisiydi. Çünkü bir gemide forsa olmak çoğu zaman ölümle eş değer demektir. Tersine olarak bir evde, bir köyde evin bir üyesi gibi yaşıyor da olabilirdi. O zaman ise memleketinden uzakta olmak duygusu ile baş ediyor olmalıydı.

Esir olmak bir bakıma hayatın değişmesi anlamına geliyordu. Bu durumun değişmesinin bir yolu ise savaş sonrasında varılan anlaşmalar ile memleketlerine dönme imkânının doğmasıydı. Fakat antlaşma maddesinde esir mübadelesinin olması onu kolay uygulanabilir hale getirmemekteydi. Çünkü savaş esirleri kısa süre içerisinde esir ve başta İstanbul olmak üzere ülkenin değişik yerlerindeki pazarlarda köle olarak satılmaktaydılar. Bu itibarla Nemçeli esirlerin durumu her iki devlet arasında birçok diplomatik görüşmenin konusunu teşkil etmiştir. Diploması uluslararası ilişkilerin görüşmeler yoluyla halledilmesi demek olduğundan devletleri temsilen görevlendirilen kişilerin bu alanda yetenekli olması birçok olayın seyrini değiştirebilmekteydi (Tuncer, 1995). Mesela Karlofça Antlaşması için görevlendirilen Rami Mehmed Paşa antlaşmanın birçok maddesinin Osmanlı Devleti lehine değiştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Buna rağmen 18. yüzyıl Osmanlı diplomatları zaman zaman etkin olmamakla suçlanmışlardır. Ancak bu yorumda bulunanlar değişen dünyanın şartlarını göz ardı etmektedirler. Osmanlı diplomatları değişen dünyada başta esirlerin mübadelesi olmak üzere ticari, ekonomik, siyasi alanlarda yeni duruma ayak uydurmaya çalışmaktaydılar (Ortaylı, 2009).

Bu nokta-ı nazardan hareketle çalışmanın amacı Karlofça Antlaşması'ndan sonra 18. yüzyıl boyunca Nemçeli esirlerin durumunu ele almak olacaktır. Esirlerin iadesi, değişimi ve fidyesi meseleleri ele alınacak, bu meselelerin iki devlet arasındaki ilişkilere yansımaları irdelenecektir. Konuyu ele almak ve irdelenmek için başvurulacak başlıca kaynak Osmanlı Arşiv belgeleri olacaktır. Nemçe ahkâm defterleri başta olmak üzere değişik fonlarda yer alan belge ve defterler konunun ele alınmasını sağlayacak zenginliğe sahiptir. Tabii ki dönemi en iyi şekilde anlamamıza yardımcı olan Osmanlı kroniklerini ilave etmek gerekmektedir.

Esir kelimesinin Türkçe karşılığı tutsaktır. Türkçe sözlükte köle anlamı ikincil tanım olarak verilmiştir. Aslında kelime Arapça kökenli olup savaş tutsağı manasındadır. Geniş anlamı ile savaşta ele geçirilen bilfiil savaşan muharip, yetişkin erkekleri ifade etmektedir (Özel, 1995, s:382). Savaşa gitmenin en önemli motivasyonlarından bir tanesi ganimet elde etmektir¹. Daha 1484'de Kili ve Akkerman seferine çıkan II. Bayezid vazettiği fermanı ile yarar yiğitleri sefere katılmaya davete ederken çok fazla ganimet elde edilmesine dikkat çekmekteydi². Bu açıdan bakıldığında ganimetin büyük bir çoğunluğunu savaş esirleri oluşturmaktaydı³. Bu durum savaş hukukunun uygulanması anlamı taşımaktaydı. Osmanlı Devleti bir İslam devleti olduğundan doğal olarak İslam savaş hukuku uygulanmalıydı. Buna göre savaşta ele geçirilen esirlerin ne olacağına dair karar İslam hükümdarı ya da onun yetki verdiği komutana aitti⁴.

2. Esirlerin Hukuki Statüleri

Bir bölgenin ele geçirilmesinden sonra halkın büyük bir çoğunluğu zimmî statüsü ile reaya konumuna getirilirdi. Vire ile yani teslim ile alınan topraklarda

¹ Ganimetin savaşa giden asker, özellikle Kırım askeri üzerinde olumlu etkisi neredeyse tartışma götürmeyen bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır (Fisher, 1999; Yağcı, 2006; Yaşa, 2014); Aynı durum Osmanlı askeri için de geçerli idi. Mesela Köprülü Fazıl Ahmed Paşa, Girit'te Kandiye kuşatması sırasında kalenin teslimini sağlamak amacıyla ele geçirilen esirlerin öldürülmesini emretmiştir. Bunun üzerine asker kendi hissesine düşen esirlerin aynı akıbete uğramasını istemediğinden esirlerini saklama yoluna gitmiştir (Evliya Çelebi, 2003, s:189, 194).

² Gazâdan ve cihaddan safalu olan kimesneler ve doyumluk taleb iden kimesneler ve yarar yoldaş olur, kılıcıyla etmek çıkaran kimesneler ve yoldaş-lığı ile timar almak isteyenler âlât-ı harbleri ve esbâb-ı ceşleri ile gelüb bu mübarek gazâda benimle bile olub mesübât-ı gazâ ve cihaddan mahzûz ve behremend olup doyumluklar bulalar ve mâl-i ganimet kazanalar ve yoldaşlık idenler her birisi yoldaşlığına göre benden himmetler ve 'inayetler görelor ve timara tâlib olanlara timardan ve dirlikden himmet ve 'inâyet idem... (Koç, 2005, s: 232); Askerin ganimet ile teşvik edilmesi hususunda bakınız: (Güntan, 2015, s: 97-106).

³ Savaşta ganimet almayı asker doğal bir hak olarak görmekteydi. Amaçları esirlerin satışından yüksek gelir elde etmektir. Bu beklenti gerçekleşmediğinde asker esirleri daha yüksek bir fiyata satabileceklerini düşündükleri yere götürebilmekteydi. 1664 seferinde asker paylarına düşen esirlerden bir kısmını Yeleşke Kalesi civarında sattıklarında bekledikleri geliri elde edemeyince ellerinde kalan diğer esirleri satmak üzere Kanije ve Zigetvar'a götürmek suretiyle daha fazla gelir elde etmeyi amaçlamışlardı. (Evliya Çelebi, 2003, s:9; Güntan, 2015, s:19); Kimi zaman asker arasında ganimet elde etmek hususunda tartışma çıkabiliyordu. 1661-1662 Seykel Seferi sırasında ganimet malı için Kırım askeri ile Yeniçeriler arasında tartışma yaşanmış, hatta birkaç Kırım askeri öldürülmüştü. Bunun üzerine devreye Serdar Ali Paşa girmiş ve Kırım askerine ait Yeniçeriler tarafından el konulan ganimetlerin geri iadesini istemiştir. Bir kısmı geri verildiyse de tamamı ortaya çıkarılmadığından eksik kalan kısım paşa tarafından karşılanmıştır (Yaşar, 2012, s:90).

⁴ Komutan savaşın getirdiği duruma göre savaş esirlerinin ne olacağı ile ilgili dört şekilde karar verilmekteydi⁴. Bunlar şu şekildedir:

1- İslam orduları için tehlikeli gördüğü ya da mütekabiliyet esasının geçerli olması gerektiğini düşündüğü durumda esirlerin öldürülmesini emredebilirdi.

2-Karşılıksız veya fidye bedeli ile serbest bırakabilirdi.

3-Zimmî statüsüne koyabilirdi.

4- Ganimet malı haline getirirdi ki, böyle durumda esirlerin asker arasında dağıtılması ve beşte birlik payın devlete ayrılması gerekmekteydi. İslam hukukunda ganimetin durumu için bakınız: (Bilmen, 1950, s:420-427).

bu uygulama zorunlu idi. Fakat savaş meydanında savaşılan muharip askerler ya da bir kale kuşatmasında kalede bulunan kişiler –onlar da teslim olmamış iseler- savaş ile ele geçirildiklerinden zimmî olmazlar büyük bir çoğunluğu ganimet olarak ayrılırdı. Ganimet hukuku çerçevesinde beşte dördü savaşa bizzat iştirak eden askere paylaştırılır, geri kalan beşte biri ise devlete kalırdı. Eğer bir kişi esir alınmadan önce Müslüman olursa öldürülemediği gibi köle yapılması da mümkün değildi. Ancak esir olduktan sonra Müslüman olduğunda yine öldürülmesi mümkün olmamakla birlikte ganimet olarak pay edilmesinin, yani esir ve köle yapılmasının önüne geçilemezdi (Tahiroğlu, 1979-1981; Özel, 2003). Tabii savaş esirlerinin köleleştirilmesi Osmanlı Devleti'ne has bir uygulama değildi. Avrupalı devletlerde savaş esirlerini çeşitli alanlarda istihdam etmek üzere köleleştirmektedirler. Mesela Fransız Güneş Kral olarak adlandırılan hükümdarı XIV. Louis bırakın Müslüman köleleri serbest bırakmayı ceza süresi dolmuş Fransız suçluları bile serbest bırakmıyordu (Faroqhi, 2010).

Bu durum savaşta uygulanan prosedür idi. Fakat söz konusu olan insan olduğu için birçok faktör devreye girerdi. Avrupalı Devletlerde esir düşen Türkler olduğu gibi taraflar savaş esirlerini kurtarmak, onların yeniden memleketlerine dönmelerini sağlamak için ellerinden geleni yapmaya gayret ederlerdi⁵. Savaş sonunda imzalanan antlaşmaların bir maddesi savaş esirlerinin iadesini içermektedir. Nitekim daha Fatih Sultan Mehmed döneminde Venedik ile imzalanan antlaşmanın bir maddesi savaş esirlerinin iadesine ayrılmıştı (Mantran, 2000). Ama 18. yüzyıldan önce esirlerin fidye karşılığı serbest bırakılması yaygındı. Bu uygulama ya değerli esirler için ya da verimli olmayacağı düşünülen esirler için geçerliydi. Temeşvarlı Osman Ağa, Yüzbaşı Fischer tarafından fidyesini bulması amacıyla serbest bırakılmıştı (Ömer Gezer, 2018, s:76). Bu duruma örnek verebileceğimiz bir başka Türk esiri Mustafa Çavuş'tur. Osman Ağa'dan önce 1651'de esir düştü. Uzun görüşmelerden sonra O, Macarların elinden Ferenc Uki'nin serbest bırakılması karşılığında serbest kalabildi.⁶

Ancak makalenin konusunu oluşturan Karlofça Antlaşması'ndan sonra Nemçe esirlerinin durumuna geldiğimizde geçen yüzyıllar içerisinde çok şey değişmiş, savaş esirleri, konularına bakılmaksızın sulh anlaşmalarının temel konusu haline gelmişti. Artık devletler savaşta karşı tarafa esir düşen askerlerinin iadesini sağlamak amacıyla her türlü tedbiri almaya başladılar. Bunun için ne gerekiyorsa yapmaya gayret etmekteydiler. Bu nedenle barış anlaşması ile birlikte savaş esirlerinin iadesi maddesinin hayata geçirilmesi için yoğun bir diplomatik faaliyet başlatılmakta, bunun için elçiler teati edilmekteydi. Artık devletlerarası

⁵ Temeşvarlı Osman Ağa Avusturya'ya esir düşenlerin en ünlülerinden birisiydi. 1683 sonrası başlayan Osmanlı Avusturya savaşları sırasında esir düşen Osman Ağa ganimet paylaşımı sırasında Yüzbaşı Fischer'in hissesine düşmüştür (Ömer Gezer, 2018, s:76).

⁶ Macarlar Ferenc Uki için ayrıca 6.000 taler nakit para ödemişlerdi (Toth, 2013, s:49-67).

ilişkilerin konusuydular⁷ ve yaşama hakkına sahip birey olarak görülmekteydiler (Özdemir, 1991). Artık Osmanlı-Avusturya⁸, Osmanlı-Rus⁹, Osmanlı Lehistan (Topal, 2001), Osmanlı-Venedik (Topal, 2001) antlaşmalarının bir maddesi ayrıntılı bir şekilde esirlerin değiş tokuşu konusuna hasredilmekte ve mübadelenin nasıl olacağı ayrıntılı bir şekilde tarif edilmektedir. Bu meyanda maddeler 18. yüzyıla bir yıl kala imzalanan Karlofça Antlaşması'nda yer aldı. Uzun süren savaşlar neticesinde imzalanan Karlofça Antlaşması Avusturya, Venedik¹⁰ ve Lehistan ile imzalandı. Antlaşmaya imza koyan her bir devlet esirlerin iadesini karşılıklı olarak kabul etti¹¹. Böylece savaş esirlerinin mübadelesi resmi hale geldi (Ortaylı, 2020)¹². Bundan sonra imzalanan Pasarofça Antlaşması 20 maddeden oluşmakta olup, bir maddesi yine esirlerin mübadelesine ayrıldı¹³. Avusturya bundan sonra Rusya ile ittifak yaparak Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. 1736 yılında başlayan savaş 1739'da imzalanan Belgrad Antlaşması ile sona erdi. Antlaşmanın üçüncü maddesinde esirler ele alındı. Maddede öncelikle miri esirlerin serbest bırakılması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Sonra reyanın ve Kırım'ın elinde bulunan esirlerin serbest bırakılması gerektiği ile devam etmektedir. Buna mukabil Nemçe'de/Avusturya'da esir olan Osmanlı tebaası da serbest bırakılmalıdır. Antlaşma maddesinden daha önce olduğu gibi Nemçelü esirlerin Nasraniyette kalanların, Müslümanların ise din değiştirmeyenleri iade kapsamında olduğu vurgulanmaktadır (BOA. MD, nr. 1-11: 43-44)¹⁴. Yüzyılın sonuna doğru yapılan Osmanlı Avusturya ve Rus savaşları¹⁵ nihayetinde

⁷ Esir mübadelesi yapılmadan elçiler huzura kabul edilmeden hemen önce İstanbul'a getirilen esirler elçinin önünden geçirilirdi. Böylece elçiye gözdağı verilmiş olurdu (Karl Teply-Bekir Sıtkı Baykal, 1969, s:261).

⁸ Karlofça Antlaşması metni için bk. (Raşid Mehmed Efendi, 2013-I, s:566-578; Topal, 2001, s:383-393); Esirlerle ilgili düzenleme 9. maddede yapılmıştır (Raşid Mehmed Efendi, 2013-I, s:592).

⁹ Rusya ile Karlofça'da bir anlaşma imzalanmamıştır. Bir yıl sonra İstanbul'da Rusya ile antlaşma imzalanmıştır. (Raşid Mehmed Efendi, 2013-I: 591-593); Esirlerle ilgili düzenleme 9. maddede yer almaktadır (Raşid Mehmed Efendi, 2013-I, s:592).

¹⁰ Bu antlaşmanın uygulanmasının bir başka cephesini sınır tespiti oluşturmaktaydı. Her iki devletin tayin ettiği görevliler sınırların belirlenmesi anlamında hemen çalışmaya başladılar. Avusturya ile sınır Bosna Eyaleti çok önemliydi. Bosna sınırının çizilmesine dair yapılan hudutname sınırın ayrıntılı tasvirini yapmaktadır. Bakınız: (BOA. A.DVN.DVE, nr. 12, 19); Karlofça Antlaşması'ndan sonra maddelerin uygulanması ve Venedik ile ticaretin sorunsuz bir şekilde sürdürülebilmesi amacıyla 1701 yılında bir ahidnâme imzalanmıştır. Bu ahidnâmede Venedik ile esirlerin mübadelesi hususu ayrıntılı olarak tespit edilmiştir (Erdoğan, 2003, s:63-75).

¹¹ Karlofça'da Avusturya ile yapılan antlaşmada esirlerin karşılıklı iadesi meselesi 12. maddede düzenlenmiştir. (Raşid Mehmed Efendi, 2013-I, s:569); Venedik ile yapılan antlaşmada esir maddesi 14. Maddedir (Raşid Mehmed Efendi, 2013-I, s:577); Lehistan ile yapılan antlaşmada esirlerin karşılıklı iadesini düzenleyen madde 9'dur (Raşid Mehmed Efendi, 2013-I, s:573).

¹² Karlofça'da diplomasinin işleyişi için bakınız: (Abou-El-Haj, 1967, s:498-512).

¹³ Antlaşma maddesi için bk. (Raşid Mehmed Efendi, 2013-I, s:1120; Özcan, 2007, s:180).

¹⁴ Avusturya makamları antlaşmayı imzaladıktan sonra müttefikleri Rusya'nın tepki göstermesinden çekinmişlerdir. Çünkü müttefik olmalarına rağmen Rusya ile görüşmeden Belgrad Antlaşması'nı imzalamışlardır. Ancak Rusya anlayışla tepki gösterdiğinde rahatlamışlardır (Roider, 1972, s:206).

¹⁵ Avusturya 1736-1739 savaşında olduğu gibi yine Rusya ile ittifak yaparak Osmanlı Devleti'ne savaşmıştır. Ancak savaştan ilk çekilen kendisi olmuş, Zıştovi Antlaşması bu suretle imzalanmıştır. Bakınız: (Mayer, 2004, s:257-299).

Avusturya ile imzalanan Zıştovi Antlaşması'nda haliyle esir değiş tokuşu ile ilgili bir maddenin bulunmaması düşünülemezdi¹⁶. Bu antlaşmanın 7. maddesi esirler için kaleme alındı (Altun, 2006, s:85)¹⁷. Savaş esirlerinin durumu ancak 1907 yılında Lahey'de imzalanan dört numaralı sözleşme ile belirli esaslara oturtuldu (Özdemir, 1991).

3. Esirlerin İade Süreci

Savaş esirleri 20. yüzyılda olduğu gibi bir esir kampında tutulmamakta umumiyetle köle olarak satılmaktaydılar. Bundan sonra köle hukuku çerçevesinde birisinin malı olan esirlerin iadesinin sağlanmasında iki önemli sorunla karşı karşıya kalınmaktaydı. Bunlardan birincisi esirlerin bu süreçte din değiştirmesiydi. Hiçbir Müslüman hangi şartta olursa olsun Hıristiyan bir devlete teslim edilmeyeceğinden Müslüman olan esirlerin iadesi söz konusu olmamaktaydı¹⁸. Din değiştirmek kolay bir hadise olmamalıydı. Çünkü bir esir din değiştirdiğinde sadece dini hayatının değişmesini kabul etmiyordu. Din değiştirdiği andan itibaren bundan sonraki hayatının tamamını değiştirmekteydi. Artık memleketine dönmeyi, ailesine kavuşmayı da bir tarafa bırakması gerekiyordu. Çünkü böylece antlaşma şartlarının dışında kalıyordu. Zaten Hıristiyan bir dünyada Müslüman birisi kabul görmüyordu.¹⁹ Din değiştirenlerin sayısının ne kadar olduğunu ortaya koymak mümkün görünmemektedir. Esirlerin ihtidalarına dair çalışmasında Havva Selçuk sayının çok olmadığı üzerinde durmaktadır.²⁰ İhtida edenler konumları doğrultusunda işlere

¹⁶ Zıştovi Antlaşması'nın yedinci maddesi esirlerin değişimine aittir. Geçmişte olduğu gibi karşılıklı olarak esirlerin değişimi kabul edilmiştir. 7. madde şöyledir: Bu sefer esnasında ele geçirilen bütün esirler Osmanlı Devleti istisna olarak Avusturya Devleti tarafından tahliye edilecek ve Rusçuk, Vidin ve Bosna bölgesindeki Osmanlı mübaşirlerine teslim edilecektir. Karşılığında ise ancak zindanlarda ve Bosna sergerdelerinin bazılarında bulunan Avusturya Devleti'ne bağlı halk ve asker teslim edilecektir (Araz, 2014, s:96); 9 Eylül 1790'da Dubiçe Kalesi'nde Avusturya'ya esir düşen Ömer Kaptan'ın geri alınması için Nemçe esiri İstanik (?) Kaptan ile değiş-tokuş yapılması amacıyla Avusturya'ya haber gönderilmesine karar verilmiştir (BOA. HH, nr. 179/8099); 25 Nisan 1791'de ise Boğdan voyvodası Aleksandr karşılığında 50 Nemçe esiri teklif edilmiştir (BOA. HH, nr. 123/5099).

¹⁷ 1755-1768 yılları arasında 18. yüzyıl diplomasisinin Osmanlı Devleti'ne yansımaları için bakınız: (Uğur Demir, 2012).

¹⁸ 29 Eylül 1790'da 30 Nemçe esiri Müslüman olmuştur (BOA. C.HR, nr. 136/6782); Bu tarihten 23 gün sonraya ait bir belgede (22 Ekim 1790) Tersane Zindanı'nda bulunan 33 esir İslam dinini kabul etmişlerdir. Onların Müslüman olmaları ile kıyafetlerinin değişmesi gerekmektedir. Çünkü kıyafet geçmişte olduğu gibi halen daha birçok anlamda kişinin dünyaya bakış açısını ortaya koymaktadır. Bu nedenle birisi din değiştirdiğine kıyafeti de değişmektedir. 33 esire kisve bahası namıyla indirim yapıldıktan sonra 2.900 kuruş masraf yapılmıştır. Esirlere kavuk, destar, fes, çuka biniş, çuka cebe, çuka dolama, çuka çakşır, Şam alacası, gömlek, çakşır uçkuru, don uçkuru, gibi kıyafetler alınmıştır (BOA. AE. SSLM III, nr. 372/21229).

¹⁹ Aynı şartlar Hıristiyan dünyaya esir düşen Müslümanlar için geçerliydi. Bazı misyonerler Müslüman savaş esirlerinin din değiştirmesi, özellikle Katolik yapmak için çaba sarf etmekteydiler (Karagöz, 2008, s: 107).

²⁰ Zıştovi Antlaşması sonra Nemçeli esirler üzerinde yapılan çalışmada 54 esirin ihtida ettiği tespit edilmiştir (Selçuk, 2014, s: 1012).

yerleştirilmekteydi²¹. Mesela Tersane Zindanı'ndaki esirlerden üçü Müslüman olmuştu (BOA. HH, nr. 195/9690). Bir diğeri ise Yedikule Zindanı'nda mahpus Ahmed adını alan bir Nemçe esiriydi.²² Kendisine 100 kuruş harçlık verildi (BOA. C.HR, nr. 24/1183). Bu defa ihtida eden Avusturya generallerinden birisiydi. İhtida ettikten sonra kendisine Aydın Sancağı'nda bir zeamet verildi. Fakat yaşlandığında sefere gidemediğinden dolayı zeamet bir başkasına devredildi (BOA. HH, nr. 203/10531). İş verilen bir başkası Yuhan Fenoşi (?) adında Nemçeli esirdi. Önce Tersane-i Amire Emine dairesinde hizmetkâr olarak görevlendirilmişken sonra Enderun'a alındı.²³ Bazen ihtida edenler ordudan kaçıp Osmanlı Devleti'ne sığınmaktaydılar. Bunlar sadece birkaç örnektir²⁴. Aynı durum Rus esirler için de geçerliydi²⁵. Rusya ile yapılan antlaşmalarda esir mübadelesinde din değiştirmeyenler mübadele edilebilecekti (Smiley, 2012; Smiley, 2016). Burada önemli olan din değiştirmeleriydi. Esirler din değiştirdiğinde kesinlikle mübadele kapsamının dışında tutulmaktaydılar²⁶. Çocuklar da iade kapsamı dışındaydılar. Her çocuk İslam üzere doğduğu için 7 yaşına kadar çocuklar Müslüman kabul edilmekteydiler Bu nedenle iade edilmemekteydiler (Bilmen, 1950).

İkinci sorun esirin birinin malı olmasıydı. Askerlerin büyük çoğunluğu ganimet olarak dağıtılan esirleri en kısa süre içinde ellerinden çıkarmaktaydılar. Bu da genellikle esirlerin tüccar eline geçmesi anlamına gelmekteydi. Onlar da bir başkasına satmaktaydılar. Böylece savaş esiri köle olarak birisinin kişisel malı durumuna gelmekteydi. Bu ise mübadele sürecini etkileyen en önemli olguydu.²⁷ Ellerindeki köleler vermek istemeyenler onların ya Müslüman olduklarını ya da ellerinde Hıristiyan Nemçe esiri bulunmadığını iddia ediyorlardı. Böyle bir durumda çoğunlukla ihbar müessesesi devreye girmektedir. Bazı kişiler Avusturya konsolosluklarına ya da elçiliklerine başvuruda bulunarak yaşadıkları mahallelerde Nemçe esiri bulunduğunu ihbar etmekteydiler. Bu kişiler genellikle gayrimüslim tebaadandı (Köse, 1994). O zaman Avusturya Kapı Kethüdası bir arzuhal ile devlete başvurarak şu kazada şu kişinin elinde Nemçeli esir

²¹ Bu uygulama daha önce de yapılmıştı. Fazıl Ahmed Paşa St. Gotthard muharebesinde esir düşen Yüzbaşı Lomb ihtida etmişti. Paşa Lomb'u kendi muhafız alayında görevlendirdi (Kolçak, 2012: 136).

²² Yedikule zindanında bulunan bir Nemçe esiri Müslüman olmuştur (BOA. HH, nr. 212/11542).

²³ Kendisine bir kat elbise de verilmiştir (BOA. HH, nr. 1387/55125).

²⁴ BOA. AE. SSM III, nr. 325/18880; Drama'da, Ağrıboz'da toplam 43 nefer esir (BOA. C.ADL, nr. 83/4987); Siroz'da ise 39 esir Müslüman olmuştur (BOA. C.ADL, nr. 84/5052); Bu esirler 16 ila 40 yaş aralığında olup 13'ü erkek 26'sı kadındır (Selçuk, 2014, s: 1009-1010).

²⁵ Osmanlı Rus savaşlarında esir mübadelesi için bakınız: (Köse, 2006, s: 198-205; Sel Turhan, 2018; Smiley, 2012, s: 559-580; Smiley, 2016, s: 235-254; Smiley, 2018; Sel Turhan, 2018).

²⁶ Bazen savaş sırasında Avusturya ve Rusya'dan kaçıp Osmanlı Devleti'ne sığınarak İslam dinini kabul edenler vardı. Böyle durumda devlet onları savaş esirlerinde olduğu teslim etmezdi. Aralık 1791'de Rumeli'de kadınlara gönderilen emirde bu durum üzerinde durulmuş ve bu kişilerin mübaşir vasıtasıyla toplatılıp orduda istihdam edilmeleri istenmiştir (Selçuk, 2013, s: 652-653).

²⁷ Sefer sırasında esir tüccarları ordunun arkasından takip ederlerdi. Ganimet paylaşımı yapıldıktan sonra askerlerden esirleri alırlar ve ülkenin birçok yerinde satmak üzere harekete geçerlerdi (İnalçık, 2009, s: 142).

bulduğunu bildirmekteydi.²⁸ Devlet hemen ihbar yapılan kazanın yöneticilerine bir emir göndermek suretiyle esirlerin güvenliklerinin sağlanması amacıyla bir yasağcı tayin edilmesini isterdi (BOA. *Nemçe Ahkam Defteri*, nr. 58, s. 15, h. 49, Temmuz/Ağustos 1742). 21 Şubat-2 Mart 1756'da Belgrad Antlaşması'nın üzerinde 17 yıl sonra Avusturya Kapı kethüdası arzuhal vererek Nemçeli esirlerin serbest bırakılmasını istemekteydi. Kapı kethüdasının arzuhali üzerine 21 Şubat-2 Mart 1756'da Alanya ve İbradi kadılarına gönderilen emirde Nemçeli esirlerin bırakılması istenmekteydi. Hatta esirleri arasında Macar olanlar da vardı. Kapı kethüdası imzalanan antlaşmanın uygulanmasını talep etmekteydi. Ondan bir ay önce aynı meyanda emir Yenişehir-i Fener kadısına gönderilmiştir. Belgenin diliyle ifade edecek olursak *İslama gelmemiş* Nemçe üserasının serbest bırakılması istenmektedir (BOA. *Nemçe Ahkam Defteri*, nr. 60, 3). Ayrıca savaş sırasında ele geçirilen halktan kişilerden yedi yaşından küçük olanlar iade edilmezdi (BOA. *HH*, nr. 224/12484, 224/485).

Hâlbuki devlet mübadele edilecek esirlerin bedelini ödemekteydi. Devlet esirin değerine bakmadan her biri için 100 kuruş ödeme yapmaktaydı²⁹. Yerel yöneticilere gönderilen emirlerde esirlerin bedelinin verilmesine, kişilerin mağdur edilmemesine özellikle dikkat çekilmekteydi. Zıştovi Antlaşmasından bir yıl sonra esir iadesine dair defterde 65 esir teslim edilmiş, esir sahiplerine 6.500 kuruş ödeme yapılmıştır (BOA. *MAD*, nr. 19588, s. 1-12). 26 Kasım 1792'de 6'sı Nemçeli 4'ü Sırp asıllı 10 esir için 1.000 kuruş ödeme yapıldı. 29 Mayıs 1792 tarihli belgede ise 69 esir için ise 6.900 kuruş bedel tespit edildi (Selçuk, 2014). 5 Temmuz 1792 tarihinde 12 esir için yapılan ödeme miktarı 1.200 kuruştur (BOA. *C.HR*, nr. 31/1534). 28 Ağustos 1796'da Selanik'te bulunan 4 Nemçe esiri için 400 kuruş Yenice-i Vardar avarız ve nüzül bedelinden karşılandı (BOA. *C:HR*, nr. 19/93). Bu bedelin esirin gerçek değerinin aşağısında olması halinde sahibinin teslim etmesi kolaylaşmaktaydı. Tersisi durumda ise kişi elindeki esiri vermek istemiyordu. İşte tam da bu nokta da din devreye girmekte ve esir sahibi elinde Hristiyan esir olmadığını beyan edebilmekteydi.³⁰ Zaten Karlofça Antlaşması'nın esir değişimine ait 12. maddesinde esirlerin bedellerinin verilmesine dikkat çekilmekteydi.³¹ Bu durum daha sonraki antlaşmalara da yansdı. Esir değişimi

²⁸ Avusturya Kapı Kethüdası hakkında geniş bilgi için bakınız: (Bozkurt, 2002, s:245-259).

²⁹ Bu meblağ 1795 tarihinde de değişmemiştir (BOA. *AE. SSLM III*, nr. 179/10695); Aynı bedel Rus esirler için de geçerli idi. Kişilerin elinde bulunan her bir Rus esiri için devlet 100 kuruş ödemesi kararını almıştır (Smiley, 2012, s: 209).

³⁰ Nemçe ile yapılan antlaşma gereği rıza-yı İslamı kabul itmiş olmayub Nasraniye'de ısrar iden ne kadar zükür ve inas esir var ise Nemçeli tarafına gönderilmesi istenmektedir (BOA. *AE. SSLM III*, 130/7901); Üseranın Nasraniyet olanların zükür ve inas sagir ve kebir (BOA. *AE. SSLM III*, nr. 179/10695).

³¹ On ikinci madde: Bu cenk ve cidâl esnâsında tarafeynden ahiz ve beğlik zindânlarda mahbûs olan esirler bu mübârek sulh ve salâh hurmetine halâs ümidinde olub fimâ-ba'd esirlerin musibette kalmaları inâyet ve mekârimi pâdişâhi ve âdet-i hasene-i şehriyâriye muvafık olmamağla mutâd-ı kâdim ve dahi ziyâde müstahsen vech üzere bedeller ile itlâk olunalar bir tarafta dahi ziyâde veyâhûd mu'teber esirlerden kalursa kalanların dahi itlakı için büyükelçilerin iltimaslarına muvâfık ve merhâmeti mülûkâneye lâyük olan müsâ'ade derig olunmaya ve sâ'ir nassda ve tatar tâ'ifesinde

ile ilgili hükümleri de içeren Nemçe ahitname defterinde yer alan hükümler özellikle esirlerin bedellerinin tespitinde *makbul ve mutedil* ilkesine riayet edilmesi istenmekteydi (BOA. *Nemçe Ahkâm Defteri*, nr. 58, s. 26, h. 83; s. 17, h. 57; nr. 60, s. 6, h. 15). Bunun için bütün vilayetlere ve kazalara emirler gönderilmekteydi. Kişilerin ellerinde Nemçe esiri varsa görevlilerin esir defteri hazırlamaları gerekmekteydi. Nitekim 18 Ağustos 1792 tarihli hatt-ı hümayunda bu husus üzerinde durularak Nemçeli esirlerin anlaşma gereği mübadelesinin yapılabilmesi için defterlerinin hazırlandığı padişaha arz edildi (BOA. *HH*, nr. 189/9011).

Devletin elinde olan *miri esir* olarak adlandırılan esirler umumiyetle Tersane Zindanı'na konulmaktaydı³². Yedikule Zindanı da bu anlamda kullanılan bir başka zindandı. Savaşlar devam ederken Tersane Zindanı ve Yedikule Zindanı'na teslim edilen esirlerden tespit edebildiklerimiz şunlardır: H. 1202'de Boğdan voyvodası tarafından ele geçirilen 57 esirin 31'i Fransız, kalan 26'sı ise Nemçelidir (BOA. *HH*, nr. 22/1087). Bir başka voyvoda Eflak voyvodası tarafından ve İsmail taraflarından ele geçirilen 31 Nemçe ve Rus esirinin zindana konulması İstanbul'a gönderilmiştir³³. Sadrazam'ın Dergâh-ı ali gediklilerinde Seyyid Bekir Ağa mübaşeretiyile 32 Nemçe esiri İstanbul'a getirilerek Tersane Zindanı'na konulmuştur (BOA. *HH*, nr. 123/5049)³⁴. Yine savaşlar sırasında 433 nefer Nemçe esir ele geçirilmiştir (BOA. *AE. SSLM III*, 180/10737). Eğer esirler Macaristan ve Belgrad dolaylarında ele geçirilmişse Tuna üzerinden gemilerle İstanbul'a nakli yapılmaktaydı.³⁵ Kara yoluyla yapılan nakillerde arabalar kullanılmaktaydı.³⁶

bulunan esirler dahi münâsib veçhile ve mümkün olan ma'kûl ve mu'tedil behâ ile itlâkları câ'iz ola esir sahib ile uzlaşmayub nizâ' vâki' oldukda hâkîmü'l-vakt olanlar mabeynlerin tevfiğ ideler eğer imkân olmaz ise aldıkları behâları isbât ile veyâhûd sâhiblerine yemîn teklifi ile zâhîr oldukda edâ olunub itlâk olunalar ve sâhibleri ziyâde akçe tamâmı ile üsarâ tahlîsine mâni' olmayalar ve lâkin esir aramak ve itlâklarına say' eylemek için Devlet-i Âliye'm tarafından mahsûs âdemler irsâl olunmadığı takdîrce bile müşârûn-ileyh Çasar'ın tarafından hâkîm olanlar üsarâ fukârâsına sâhib çıkub ve behâların vech-i meşrûh üzere ayıtlayub Müslüman esirlerinin tahlîsine say' ve ihtimâm ideler ve bu vech üzere esirlerin halâsına tarafeynden merhâmet ile tekâyüüd oluna ve esirlerin itlâkları vakti gelince yedegin bu aralıkda hoş hâl olmaları çün tarafeynin murahas elçileri cânîblerinden say' oluna (Topal, 2001, s: 390).

³² Tersane Zindanı hakkında geniş bilgi için bakınız: (Güneş Yağcı ve Nalbant, 2016, s:83-114).

³³ Belge Nemçe esiri ve Rus esiri sayısı hakkında ayrıntılı bilgi vermemektedir (BOA. *HH*, nr. 1385/54935).

³⁴ Yedikule ve Tersane zindanında esirler için verilen para yetmediğinden şimdiye kadar verilen 250 kuruşa 400 kuruş daha ilave yapılmıştır (BOA. *C.HR*, nr. 33/1633).

³⁵ II. Viyana bozgunundan sonra Belgrat civarında ele geçirilen 77 esir gemi le İstanbul'a gönderilmişlerdir (BOA. *AE. SSÜL II*, nr. 9/797, Temmuz 1693).

³⁶ Osmanlı Devleti'nde ise esirler kara yolu kullanıldığında arabalarla ve atlarla taşınırdı. 1555'de Avusturya elçilik heyeti ile İstanbul'a gelen Hans Dernschwam, dönüş yolunda atın eyerine bağlanmış sepetler içinde ve araba ile esirlerin taşındığına şahit olmuştur (Dernschwam, 1992, s: 340); 11 Temmuz 1567'de Avusturya elçisi İstanbul'a 20 araba ile 130 Macar esirin getirildiğini yazmıştı (Takat, 2011: 85); Erkekler kadın ve çocuklar gibi değillerdi. Daha güçlü oldukları için umumiyetle yürütülürlerdi. Kaçma ihtimalleri yüksek olması dolayısı ile zincirlenirlerdi (Çetin, 2015, s: 61); Kırm

Savaş sona erip antlaşma imzalandığında öncelikle zindanlarda bulunan miri esirlerin iadesi daha kolay olmaktadır. Bunun için en kısa sürede iade yapılması amacıyla Sadaret Kaymakamı'na ve Tersane-i Amire Emini'ne emir gönderilirdi. Mesela 1703-1711 yılları arasında İstanbul'da Kapı Kethüdası olarak görev yapan Lepold Talman'ın talebiyle Tersane Zindanı'nda bulunan 102 esir memleketlerine gönderilmişti. Hatta Leopold Talman göreve başlamadan, Karlofça Antlaşması imzalanır imzalanmaz 19 esir Yedikule Zindanı'ndan çıkarılmıştı. (Sel Turhan, 2018: 44). Pasarofça Antlaşması sonrası Tersane Emini'ne gönderilen emirde böyle bir durumda uygulamanın nasıl yapıldığını görmek mümkündür. Öncelikle anlaşmadan sonra geçen 61 gün içerisinde esirlerin özgürlüklerini kavuşmalarının sağlanması amacıyla zindandaki Nemçeli esirlerin tespiti yapılarak defterleri hazırlanmıştır. Belge Nemçeli esirlerin isimleri ve zindana konuldukları tarihi içermektedir (BOA. AE. SAMD III, nr. 44/4411, Eylül/Ekim 1718)³⁷. Bu sürecin savaş sonrası büyükelçinin İstanbul'a gelişine kadar bitirilmesi emirde göz çarpan ayrıntıdır³⁸. Miri esirler için aynı süreç 1787-1791 Osmanlı-Avusturya savaşı sonunda imzalanan Zıştovi Antlaşması sonrasında işletilmişti³⁹. Antlaşmanın taraflarca imzalanmasından hemen sonra Zindanda Nemçe asıllı esirin sayımı yapıldı ve hemen iade süreci başlatıldı⁴⁰. Kısa süre zarfında esirler Avusturya'ya gönderildi. Ocak 1791'de Osmanlı Devleti'nin elinde 500 esir bulunmaktaydı⁴¹. Buna rağmen 3 Mayıs 1791 tarihli belgeye göre hala Ege'de kalyonlarda 8 nefer Nemçe esirinin var olduğu ortaya çıkmıştı. Yeniden Tersane-i Amire Emini'ne emir yazılarak başka esirin olup olmadığının tespiti istendi (BOA. HH, nr. 202/10389). Ayrıca iade sürecine kadar esaret hayatına ve zindan yaşamına dayanamayıp kaçmaya çalışanlar yok değildi. Bunlardan birisi Yuhan Mihalesk (?) idi. Birkaç arkadaşı ile birlikte kaçmayı başarmasına rağmen, ancak Karadeniz'e kadar ulaşabilmişlerdi. Kaçaklar burada yakalanarak tersaneye

Hanları akına gittiklerinde yedek atla giderlerdi Dönüşte esirler çocuklar eyere asılmış torbalarda, terkide kadınlar, yedek atlarda erkekler taşınırdı (François de Tott, 1996, s:144).

³⁷ Bu savaş sırasında Bosna'da Avusturya saldırısı sırasında 4-50 nefer asker ya esir düşmüş ya da şehit olmuştur. Bu askerlerin yerine yenilerin gönderilmesi için gereken tedbir alınmıştır. Ancak belgede esir sayısı net bir şekilde verilmemektedir (BOA. AE. SAMD III, nr. 207/19996).

³⁸ Bir devlet ile savaş vuku bulduğunda o devletin İstanbul'daki elçisi zindana konulurdu. Savaş bittikten sonra zindandan çıkarılırdı. Mesela Prut Savaşı sırasında Rus elçisi Tolstoy zindana gönderilmişti (Bülbul, 2007, s: 46; Arunova ve Oreškova, 2009, s: 62-74).

³⁹ Savaş sırasında tutulan Mostar şer'iyye sicilinde savaşta ele geçirilen esirlere dair hükümler içermektedir. Mesela Fethülislam sahasında Sivas Valisi Vezir Hasan Paşa komutasındaki ordunun ele geçirdiği ganimetten söz edilmektedir Söz konusu emirde 6.000 civarında esirden söz edilmektedir. (Rahmi 2021, s:528).

⁴⁰ Bu savaş sırasında Avusturyalılar Bosna'ya saldırdığında başarılı olamamışlardır. Ele geçirilen esir sayısı Osmanlı ordusunun iki katıdır. Bir başka savaş olan Yergöğü Kalesi'nin kuşatılmasıdır. Prens Koburg, Yergöğü Kalesi'ni kuşatmıştı. Kale muhafızı Mir-i miran Çavuşzade Abdullah Paşa, kaleyi sonuna kadar savunmuştur. Hatta Osmanlı askeri kaleden çıkıp karşı saldırıya geçerek Prensi bozguna uğratmıştır. Sonunda Avusturya ordusundan birçok asker ölmüş, 1.000 esir ele geçirilmiştir (Araz, 2014, s: 63, 83).

⁴¹ Avusturya elinde ise 1511 Türk esiri vardı (Üstündağ Özdemir, 2015, s:268).

getirilmişlerdir⁴². Bu olaydan yaklaşık bir yıl sonra zindan dışına çalışmaya gönderilen bir esir kaçmayı başarmıştır. Bir at, biraz eşya ve bir miktar para ile Tatavla'da yakalanmıştır. Hatta kendisine atı ve eşyaları nereden aldığı, kimin yardım ettiği sorulduğunda atı eşyasıyla sahipsiz buldum demesine rağmen bir süre sonra gerçeği söylemek mecburiyetinde kalmıştır. Hâlbuki at sahipsiz değildir. Bir subaşığı öldürmüş ve atı ile eşyalarını gasp etmiştir. Esirin zindan önünde idam edilmesine karar verilmiştir⁴³. Bazılarının ise kaçma düşünceleri zindan duvarını delerken yakalandıkları için akamete uğramıştır (BOA. HH, nr. 1398/56215).

Bundan sonra askerin elinde bulunan ya da esir tüccarları vasıtasıyla satılmış bir şekilde birinin mülkiyetine geçmiş esirlere sıra gelirdi (BOA. AE. SSM III, nr. 130/7901). Bunun için bütün başta valiler ve kadılar olmak üzere bütün yerel makamlara emir gönderilirdi. Mesela emir *Asıtane-i Saadet'den Nemçe hududuna varıncaya kadar yol üzerindeki kuzât, nevahi ve sair zabıtana* şeklindedir (BOA. *Nemçe Ahkam Defteri*, nr. 58, s. 7, h. 19, Nisan/ Mayıs 1741; s. 15, h. 47, Mart/Nisan 1742; 28, 92)⁴⁴. Ya da Nemçe esiri olduğunun ihbarı yapılan bütün yerlere emir gönderilirdi. Yanbolu (BOA. *Nemçe Ahkam Defteri*, nr. 58, s. 16, h. 51), Bendereğli, Vidin (BOA. *Nemçe Ahkam Defteri*, nr. 58, s. 26, 58, h. 83, 110), Beypazarı⁴⁵, Sofya (BOA. *Nemçe Ahkam Defteri*, nr. 58, s. 28, h. 93), Bosna (BOA. C. ADL, nr. 11/693) gibi yerlere emir gönderildiğini belgelerden öğreniyoruz. Emirlerden sonra hâlâ Nemçe esiri bulunduğu dair bir ihbar söz konusu olduğunda ki -bu başvurular Avusturya Kapı Kethüdası aracılığı ile olmalı- devlet bir müfettiş görevlendirmek suretiyle durum tespiti yapılmasını sağlardı. 1775 yılında Anadolu'nun sol kolu üzerindeki yerlerde böyle bir teftiş yapılmış ve müfettiş hükümete verdiği raporunda Nemçe esir olmadığını bildirmiştir (BOA. C.AS, nr. 919/39711, 17 Kasım 1775). Böylece bütün yollar kullanılarak antlaşmaya aykırı bir durumun ortaya çıkmasının önü alınmaya çalışılmıştır. Aynı durum kişilerin ellerinde bulunan esirler için de geçerliydi. Bütün bu tedbirlere rağmen antlaşmanın üzerinden yıllar geçmesine rağmen halkın elinde Nemçe esirinin bulunduğu Avusturya Kapı Kethüdasının başvurusu ile ortaya çıkabilmekteydi. Üzerinden yıllar geçse bile din değiştirmemiş Nemçeli esirin varlığına dair herhangi bir bilgi konsolosluklara ve elçiliğe ulaştığında görevliler harekete geçmekte ve yetkililere başvuru için gerekli işlemleri başlatmaktaydılar. Mesela Karlofça Antlaşması'nın üzerinden 10 yıl geçmesine rağmen Avusturya Kapı kethüdası hâlâ kişilerin ellerinde bulunan Nemçe esirlerini hükümetten aldıkları yetki belgeleri sayesinde satın alabiliyorlardı. 1709 yılında Avusturya Kapı kethüdası Talman 15 Nemçe

⁴² Bu kişinin atının eyerinde da 1 adet heybe asılıdır. Heybenin içinde 1 adet kaput, bir çift simli piştov, 1 adet simli yatağan bıçağı, 1 çift müstamel sarı pabuç, 1 cüzdan, 1 astar kese içinde 216 kuruş 35 para bulunmuştur (BOA. HH, nr. 182/8358, 9 Eylül 1790).

⁴³ Esirin idamının nedeni firar etmesi değildi. Esirin subaşığı öldürdüğü için idam edildiği yaftasına yazılmıştır (BOA. HH, nr. 184/8597).

⁴⁴ Anadolu'nun sol kolunun teftişi için bakınız: BOA. C.AS, nr. 919/39711, 17 Kasım 1775.

⁴⁵ Ağustos 1742'de Beypazarı'nda 2 nefer Nemçe esiri tespit edilmiştir (BOA. *Nemçe Ahkam Defteri*, nr. 58, s. 17, h. 57).

esirinin bedelini ödeyerek kurtarmıştır. Nemçeli esirler Kırım ve Tatar vilayetlerinde iseler bu süre daha fazla uzayabilmekteydi. Ekim 1713’de Kırım’da Nemçe esiri olduğu haberi alan Avusturyalı iki müstem Kırım’daki Nemçe esirlerinin kurtarmak amacıyla hükümete başvurmuşlardır. Devlet onlara gerekli izni vermiştir (Bozkurt, 2000). Nitekim 1739 Belgrad Antlaşması imzalandıktan 3-4 yıl sonra da bu neviden emirler bazı yöneticilere gönderilmiştir. Bu emirlerden birisi Yanbolu kadısına diğeri de Vidin muhafızına gönderilmiştir (BOA. *Nemçe Ahkam Defteri*, nr. 58, s. 15, 16, 26, 28, 33, h. 47, 51; 83, 93, 110, s. 26, h. 83; BOA. *C.AS*, nr. 11/693). Hatta 1756 yılına gelindiğinde hâlâ halkın elinde Hıristiyan Nemçeli esir bulunduğuna dair Avusturya Kapı Kethüdasının hükümete başvurusu mevcuttur. Bu meyanda Selanik, Yenişehir ve Alasonya kadılarına yeniden emir gönderilmek durumunda kalınmıştır⁴⁶. Kaç yıl geçerse geçsin ülkenin her neresinde olursa olsun kendi dininde ısrar etmiş bir esirin varlığı ortaya çıktığında devlet harekete geçerek, esiri ülkesine geri göndermek amacıyla gerekli olan süreci başlatmıştır. Aynı neviden yazılar 1791 Zıştovi Antlaşması’ndan sonra dahi vilayetlere gönderilmiştir⁴⁷. Onlardan da 15 Şubat 1793 tarihli yazı ile Bergos, Hayrabolu, Cısr-i Ergene, Cısr-i Mustafa Paşa Dimetoka, Çirmen ve Çorlu kadıları merkeze bildirmişlerdir (BOA. *C.BH*. nr. 286/14286). Mesela Alasonya⁴⁸, Tokat, Yenişehir ve Selanik (BOA. *Nemçe Ahkam Defteri*, nr. 60, s. 3, h. 4.), Kastamonu⁴⁹ kadılarına emirler gönderilmiştir.⁵⁰ Zıştovi Antlaşması’ndan sonra Vidin ve çevresinde 1.000 Nemçe esirinin bulunduğunu Avusturya Ortaelçisi Baron de Herbert Rathkeal bir takrir ile hükümete bildirmiştir. Devlet bunun üzerine diğer kazalarda olduğu gibi Vidin yerel yöneticilerine emir göndermek suretiyle esirlerin bir an önce tesliminin yapılmasını istemiştir. 1792 yılında gönderilen emirde Vidin ayanı Pazvantoğlu Osman elinde 9 Nemçe esirinin var olduğu anlaşılmaktadır. Olaydan bir yıl sonra Nemçe memurları Vidin’e gelmişler ve Vidin idarecileri ile birlikte bölgede araştırma yapmışlarsa da Hıristiyan esir bulamamışlardır (Üstündağ Özdemir,

⁴⁶ 1756 yılında Yenişehir ve Selanik kadılarına (BOA. *Nemçe Ahidname Defteri*, nr. 60, s. 3, h. 4); Aynı yıl Alasonya kadısına (BOA. *Nemçe Ahidname Defteri*, nr. 60, s. 3, h. 6); Tokat kadısına (BOA. *Nemçe Ahidname Defteri*, nr. 60, s. 6, h. 15); Bendereğli kadısına (BOA. *Nemçe Ahidname Defteri*, nr. 60, s. 28, h. 109) hükümler yazılmıştır.

⁴⁷ Mesela İstanbul’dan Zıştovi’ye kadar olan kazalara emir gönderilmiştir (BOA. *C. HR*, nr. 72/3576, 5-14 Şubat 1791).

⁴⁸ Evasıt-ı Muharrem 1207’de Alasonya’da Hıristiyan Nemçe esiri yoktur (BOA. *C.HR*, nr. 127/6317).

⁴⁹ Kastamonu’nun Azdavay kazasında Taş köyünde bir Nemçe esiri bulunmuş ve 100 kuruş bedeli verilerek İstanbul’a gönderilmek üzere Kastamonu mütesellimine teslim edilmiştir (BOA. *C.HR*, nr. 70/3489, 8 Haziran 1793).

⁵⁰ 21 Mart 1792 tarihli defterde Rumeli havalisinde 69 Nemçe esiri tespit edilmiştir (BOA. *C.HR*, nr. 153/7645); Aynı meyanda emir Rumeli’nin sol kolu üzerinde bulunan kazalara da gönderilmiştir. Yedi esir sahiplerinden alınmıştır (BOA. *C.HR*, nr. 150/7496, 13 Temmuz 1792).

2015). Selanik tarafına Dergâh-ı Ali Gediklilerinden Ahmed Çavuş gönderilmiştir.⁵¹ Kısaca esir meselesi kolay kapanacak bir konu değildir.⁵²

Bazen Avusturya ordusunda görev yapan askerlerden Osmanlı tarafına iltica edenler olmaktadır. Bu kişiler din değiştirmeseler bile kendi istekleri ile geldikleri için anlaşma dışı kabul edilmekteydiler. Hayatlarını sürdürebilmeleri amacıyla devlet onları bir işe yerleştirmektedir. Bu yerlerden birisi tersane idi. Fakat diğer esirler gibi tersanede sıradan işlerde çalıştırılmamaları, daha münasip işlerde istihdam edilmeleri emredilmekteydi (BOA. HH, nr. 22/1087). İltica edenler içinde Lehli, Macar ve Prusyalı olanların olması dikkat çekicidir. Hatta Fransız olanlar bile Nemçe ordusunda görev almıştır.⁵³ Bu durum özellikle 1787-1791 savaşı sırasında meydana gelmişti. Lehlilerin⁵⁴ ve Macarları⁵⁵ Avusturya ordusunda görev yapmaları tabii idi. Çünkü Macaristan 1699 Karlofça Antlaşması'ndan bu yana Avusturya hâkimiyetinde idi. Lehistan ise 1772 yılı Rusya, Avusturya ve Prusya arasında ilk paylaşımı yapıldığından bir kısım Leh toprağı Avusturya işgalinde idi (Danişmend, 1972: 53).⁵⁶ Ancak Prusya askerlerinin Avusturya ordusunda bulunması kolay izah edilebilecek bir durum değildir. Zira Osmanlı Prusya ilişkileri savaş zemini şöyle dursun dostane bir şekilde seyretmekteydi. Prusya esirlerini ancak milliyetçilik ile izah etmek mümkün görünmektedir. Prusyalılar soydaşlarına destek olmak amacıyla Avusturya ordusunda yer almış olmalıydılar.⁵⁷ Zaten yetkililer Prusya elçisine

⁵¹ Zıştovi Antlaşması'ndan bir yıl sonra Dergâh-ı Ali gediklilerinden Ahmet Çavuş, Selanik ve havalisine Nemçe esir olup olmadığına dair teftişe gönderilmiştir. Onun raporunda Selanik'te 61, Yenişehir-i Fener'de 1, Yenice-i Vardar'da 41, Çatalca'da 15, Vodine'de 15 Nemçe esiri bulunmuştur. Bunlardan Çatalca'daki esirlerin hepsi ve Vodine'deki esirlerin 12'si İslam'ı kabul etmiştir. Avrathisarı, Alasonya, Platimana, Tırhala ve Velsin'de esir yoktur (BOA. C.HR, nr. 65/3241; 28 Ağustos 1796); Yani Zıştovi Antlaşması'nın üzerinden 5 yıl sonra Selanik'te 4 Nemçe esiri 400 kuruş bedeli ödendikten sonra Selanik Konsolosuna teslim edilmiştir (BOA. C.HR, nr. 19/935, 28 Ağustos 1796); Ahmet çavuş Selanik'e ait raporunda 69 nefer diye ayrıca belirtmiş ve liste vermiştir (BOA. C.HR, nr. 126/6298).

⁵² Aynı yıl İstanbul'da bazı kişilerin ellerinde bulunan 12 Nemçe esiri Avusturya tercümanına teslim edilmiş, sahiplerine karşılığında 1.200 kuruş ödeme yapılmıştır (BOA. C.HR, nr. 31/1534).

⁵³ 9 Fransız esirin sınırda Osmanlı kuvvetlerine iltica etmişler ve eski vezir-i azam Yusuf Paşa'nın maiyetinde topçu olarak hizmet etmişlerdir. Ancak daha sonra 73 nefer Nemçe esiri ile birlikte zindana konulmuşlardır. Fransız askerlerinin neden Avusturya ordusundan firar ettikleri ve neden zindana konulduklarına dair bilgi yoktur (BOA. HH, nr. 190/9107); Boğdan voyvodasının ele geçirdiği 67 esirden 31'i Fransız'dır. Fransızlar sorgulandıktan sonra İstanbul'a gönderilmeleri istenmiş ve Fransız elçisine teslim edilmişlerdir (BOA. HH, nr. 22/1087).

⁵⁴ 20 Eylül 1789'da 6 Leh köylüsünün iadesi için başvuru yapılmıştır. Bu kişilerin Avusturya ordusunda para ile hizmet ettikleri anlaşılmaktadır. Lehistan ile dost olunduğundan bu esirlerin Avusturya'ya iadesi söz konusu değildir (BOA. HH, nr. 190/9111).

⁵⁵ 21 Mayıs 1790 tarihli belgede 50 kişilik birliğe komuta eden Macar'ın Tuna'nın karşı tarafında Osmanlı ordusuna nasıl geçtiği anlatılmaktadır (BOA. HH, nr. 32/1549).

⁵⁶ Lehistan 1793 ve 1795 yıllarında iki defa üç devlet tarafından paylaşımına tabi tutularak tamamen işgal edilmiştir (Topakbaş, 2014, s: 59).

⁵⁷ 13 Eylül 1789 tarihinde Tersane Zindanında 15 Prusya esiri bulunmaktadır. Esirler savaş bitip anlaşma yapıldığında serbest bırakılacağına vurgu yapılarak savaş bitmeden esirlerin serbest bırakılması istenmektedir (BOA. HH, nr. 191/9214); Aynı tarihlerde 6 Prusya esiri affedilmiştir (BOA. HH, nr. 1385/54907).

doşluğa rağmen böyle bir durumun nasıl olabileceği hususunda görüşlerini sormuşlardır. Elçi cevabında Avusturyalıların Prusyalıları zorla askere aldıklarını söylemiştir. Hatta Prusyalılar İngiltere, İsveç ve İspanya donanmalarında görev aldıklarını elçi yetkililere bildirmiştir. Belgede sözü geçen Prusya esirinin sayısı 4'tür (BOA. HH, nr. 178/7890, 184/8596).

Esirlerin ele geçirilmesinde bir başka önemli nokta düşman ordusu hakkında bilgi alma imkânı sağlaması idi. Bunun için ele geçirilen esirler sorgulanırlar ve onlardan azami ölçüde istifade edilmeye çalışılırdı. Buna dil almak adı verilmekteydi. Boğdan voyvodası tarafından alınan 57 dil İsmail seraskerine gönderilmiştir (BOA. HH, nr. 22/1087). Yergöğü muhaberesinden sonra ele geçirilen Nemçe esirlerinden ve İstanbul'a gönderilen Soleç (?) adlı zabitin uzun uzun ifadesi alınmıştır (BOA. HH, nr. 1397/56038).⁵⁸

Zindana konulan esirlerin yaşam şartlarının zor olduğu bir gerçektir. Bu yaşama dayanmak kolay olmadığı gibi zaman zaman devletin sağladığı tayinatı yeterli bulmadıklarında yetkililere başvurarak daha fazla yiyecek verilmesini istemekteydiler. 29 Ağustos 1791 tarihli arzuhalde Nemçe ve Rus esirleri verilen tayinatın yetmediğini bildirmişlerdir. Yedikule ağası cevabi yazısında tayinatın yeterli olduğunu, fakat esirlere elbise ve kaldıkları odalarda kullanmak üzere eşya almak üzere para verilmesini önermiştir. Bunun üzerine Rus ve Nemçe esirlerinin sergerdelerine ikişer bin kuruş verilmiştir (BOA. HH, nr. 194/9638).⁵⁹

Yüzyılın başlarında Avusturya konsolosluklarının sayısı artmadan önce esirler Rusçuk, Eflak ve Erdel üzerinden Avusturya'ya gönderilmekteydi (Bozkurt, 2000). Rusçuk'a kadar öküç arabalarının kullanıldığını 24 Mayıs 1791 tarihli belgeden anlıyoruz. Belge Rusçuk'a gönderilen 100 Nemçe esiri için tahsisi edilen 25 öküç arabasının tahsisatının ödenmesi için düzenlenmiştir (BOA. C.AS, nr. 753/31720, 24 Mayıs 1791). Bundan sonra muhtemelen Rus esirler gibi gemilerle sevkiyat yapılmış olmalıdır⁶⁰. Zira Tuna gemi taşımacılığına uygundu. Bu süreçte yol üzerindeki yerel yöneticilere esirlere müdahale edilmemesi için gerekli tedbirlerin alınması hususuna dikkat etmeleri emredilmekteydi (BOA. *Nemçe Ahkam Defteri*, nr. 58, s. 15, h. 47). Ancak 1718 yılında imzalanan Pasarofça Antlaşması ile Avusturya Osmanlı Devleti'nde konsolosluk açma hakkını elde etmişti. Aşta İzmir olmak üzere Sakız Adası, Çanakkale, Halep, İskenderiye, Selanik, gibi yerlerde yüzyılın ilerleyen dönemlerinde Avusturya konsoloslukları açıldı (Bozkurt, 2000). Konsolosluklar Nemçe esirlerinin memleketlerine

⁵⁸ Fazıl Ahmed Paşa Uyvar Kalesi'ni kuşattığında düşmanın hareketlerini takip edebilmek için esirlerden istifade etmişti (Kolçak, 2012: 186,191); II. Mustafa'nın 1694 ve 1695 yıllarında Avusturya seferi sırasında elde edilen esirlerden azami ölçüde istifade edilmiştir. Bakınız: (Sevinç, 2010).

⁵⁹ Ödeme Ekim ayında yapılmış olmalıdır (BOA. HH, nr. 1407/56983); Üst düzey komutanlara 300 ila 250 kuruş verilirken askerlere 160-170 kuruş verilmiştir (BOA. HH, 1406/56955).

⁶⁰ Rus esirler de gemilerle memleketlerine gönderilirlerdi. Fakat kışın deniz ulaşımı kolay olmadığından kara yolu tercih edilirdi (Köse, 1994, s:163).

dönmesinde etkin rol oynadılar. Artık esirlerin konsolosluklara teslimi yeterliydi (Sel Turhan, 2018)⁶¹.

4. Sonuç

18. yüzyıldan önce de savaşlardan sonra imzalanan antlaşmalardan esirlerin en azından fidye karşılığı bırakılması yönünde kararlar alınmakta idi. 18. yüzyıla geldiğimizde esirler savaş ganimeti olmaktan daha çıkmamıştı. Ama eskiye oranla gelişen ve değişen diplomasi ile esirler devletlerarası bir mesele haline gelmeye başlamıştı. 1699 Karlofça Antlaşması bu anlamda ayrı bir yere sahip olup, sadece esirlerin karşılıklı olarak serbest bırakılmasını içermemekte aynı zamanda herhangi bir kumanda kademesi ve asillik öğeleri içermeyen bütün esirleri kapsamaktaydı. Artık bütün savaş esirleri diplomasinin konusu haline gelmişti. Avusturya elçisi gibi Rusya ve Venedik devletleri de esirlerin iadesinin sağlanması için antlaşma maddesinin uygulanmasını sıkı sıkıya takip etmişlerdi. Sonuçta esirlerin iadesi için Osmanlı devleti bir bütçe ayırmak mecburiyetinde kalmıştır. Bütün bunlar 20. yüzyılda esir hukukunun gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Bilgilendirme: Çalışmada çıkar çatışması yoktur. Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamışlardır.

4. Kaynaklar

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA), *MD*, nr. 12.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA), *A.DVN.NMH*, nr. 1-11.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA), *AE. SSLM III*, 372/21229, 325/18880, 179/10695, 130/7901, 381/20154, 180/10737.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA), *AE. SAMD III*, nr. 44/4411.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA), *AE.SSÜL II*, nr. 9/797.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA), *Nemçe Ahkâm Defteri*, nr. 58, 60.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA), *C.AS*, 919/39711, 11/693, 753/31720.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA), *C. ADL*, nr. 11/693, 83/4987, 84/5052.

⁶¹ Karşılığında Avusturya elinde bulundurduğu Türk esirleri iade edecekti. Mübadelede subaya subay, ere er temel esastı. Yani bir Osmanlı subayına karşılık bir Nemçe subayı, bir Osmanlı erine karşılık bir Nemçe eri iade edilecekti. Buna rağmen esirlerin barınma devlete büyük yük getirdiğinden Avusturya İmparatoru Joseph genel mübadeleye izin verdi (Lázár, 2015, s:443-444).

- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA), C.BH, nr. 286/14286.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA),C.HR, nr. 31/1534, 19/935, 24/1183, 33/1633, 65/3241, 70/3489, 72/3576; 126/6298; 127/6317, 136/6782, 150/7496, 153/7645, 31/1534.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA), HH, nr. 32/1549, 22/1087, 123/5049, 212/11542, 224/12484, 202/10389, 191/9214, 1385/54907, 178/7890, 179/8099, 123/5099, 203/10531, 195/9690, 190/9111, 190, 9107, 182/8358, 184/8597, 194/9638, 1387/55125, 1397/56038, 1398/56207, 1406/56955, 1407/56983, 1385/54935, 189/9011.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA), MAD, nr. 19588.
- Abou-El-Haj, R. A. (1967). Ottoman Diplomacy at Karlowitz, *Journal of the American Oriental Society*, 87/4, 498-512.
- Altun, A. (2006). Said b. Halil İbrahim'in Tarih-i Sefer-i Rusya' Adlı Eseri (Transkripsiyon ve Değerlendirme), (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2006).
- Araz, T. (2014). *Osmanlı-Avusturya Savaşı (1787-1791)*, Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Arunova, M. R., Oreškova, F. S. (2009). *Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu*, Çev. İbrahim Allahverdi, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Bilmen, Ö. N. (1950). *Hukukî İslâmiye ve İstilahatı Fıkhiyye, Kamusu, III*, İstanbul.
- Bozkurt, N. (2000). Karlofça ve Pasarofça Barışı Sonrası Avusturyalı Esirleri Durumu, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 5, 33-40.
- Bozkurt, N. (2000). *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı-Avusturya Münasebetleri (1740-1788)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Isparta.
- Bozkurt, N. (2002). Avusturya Kapı Kethüdalığı (1700-1736), *OTAM*, S. 13, 245-259.
- Bülbül, İ. (2007). *Osmanlı Belgelerine Göre Rus Elçisi Tolstoy'un Faaliyetleri*, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Danişmend, İ. H. (1972). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, IV*, İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Demir, U. (2012). *1768 Öncesi Osmanlı Diplomasisi (1755-1768)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

- Derschwam, H. (1992). *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Çev: Yaşar Önen, Mersin: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ertaş, M. Y. (2012). Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi'nde Gazâ, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII/1, 79-100.
- Evliya Çelebi, (2003). *Seyahatnâme*, VII, VIII, Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Fisher, A. W. (1999). Muscovy and Black Sea Slave Trade, *A Precarious Balance: Conflict, Trade, and Diplomacy on the Russian- Ottoman Frontier*, 27-46.
- Faroqhi, S. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*, Çev: Ayşe Berktaş, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Güneş Yağcı, Z. (2006). 16. Yüzyılda Kırım'da Köle Ticareti, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 8, 12-30.
- Güneş Yağcı, Z., Nalbant, E., (2016). İstanbul Tersane Zindanı, *Osmanlı İstanbul'u*, IV, 83-114.
- Güntan, İ. (2015). *Osmanlı Neferi ve Savaş, (1593-1699)*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- İnalçık, H. (2009). Osmanlı İmparatorluğu'nda Köle Emeği, *Doğu Batı Makaleler II*, 123-153.
- Kaçan Erdoğan, M. (2003). 1701 Tarihli Osmanlı-Venedik Ahidnâmesi, *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, IV/1, 63-75.
- Karagöz, H. (2008). *1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi ve Belgrad'ın Geri Alınması*, Doktora Tezi Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Koç, Y. (2005). Osmanlıda Toplumsal Dinamizmden Celali İsyanlarına Giden Yol ya da İki Belgeye Tek Yorum, *Bilig*, S. 35, 229-245.
- Kolçak, Ö. (2012). *XVII. Yüzyıl Askerî Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-64 Osmanlı-Avusturya Savaşları*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Köse, O. (1994). 1722-1176 Tarihli Ecnebi Defterine Göre Osmanlı-Rus Münasebetleri, *OMÜ. Eğitim Fakültesi Dergisi*, IX, 152-166.
- Köse, O. (2006). *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Lázár, B. (2015). Turkish Captives in Hungary during Austria's Last Turkish War (1788-91), *The Hungarian Historical Review*, IV/2, 418-444.
- Mantran, R. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, I*, Çev: Server Tanili, İstanbul.

- Mayer, Matthew Z. (2004). The Price for Austria's Security: Part I. Joseph II, the Russian Alliance, and the Ottoman War, 1787-1789, *The International History Review*, XXVI/2, 257-299.
- Ortaylı, İ. (2009). *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2020). Mübadele, *DİA*, C. XXXI, Ankara 2020, 422-423.
- Özcan, A. (2007). Pasarofça Antlaşması, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* C. XXXIV, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 177-181.
- Özdemir, A. (1991). Hukuk Dilinde Harp Esirleri, *AÜTİTE Atatürk Yolu Dergisi*, II/7, 573-577.
- Özel, A. (1995). Esir, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* C. XI, İstanbul: DiyanetVakfı Yayınları, 382-389.
- Özel, A. (2003). İslam'da ve Günümüz Devletler Hukukunda Savaş Esirleri, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 1, 105-122.
- Raşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli (1071-1114 / 1660-1703)* C. I, Yay. Haz: Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, A. Zeki İzgöer, İstanbul: Klasik.
- Roider, K. A. (1972). The Perils of Eighteenth-Century Peacemaking: Austria and the Treaty of Belgrade, 1739, *Central European History*, V/3, 195-207.
- Sel Turhan, F. (2018). *18. Yüzyıl Osmanlı'da Savaş Esirleri*, İstanbul: Vadi yayınları.
- Sel Turhan, F. (2018). 1788-1791 Osmanlı-Avusturya Savaşı Sırasında Alınan Savaş Esirleri Meselesi, *Studies of The Ottoman Domain*, VIII/14, 13-42.
- Selçuk, H. (2013). Zıstovi Ve Yaş Antlaşması Arasında Tuna Kıyısında Bir Osmanlı Kenti: Silistre (1791-1793), *Turkish Studies*, VIII/5, 645-674.
- Selçuk, H. (2014). Savaş Esirlerinin Din Değiştirmesi (Nemçeli Esirler Örneği), *Turkish Studies*, IX/4, 1005-1013.
- Smiley, W. (2012). Let Whose People Go? Subjecthood, Sovereignty, Liberation, and Legalism in Eighteenth -Century Russo-Ottoman Relations, *Turkish Historical Review*, 3, 196-228.
- Smiley, W. (2012). The meaning of Conversion, Treaty Law, State Knowledge, and Religious Identity among Russian Captives in the Eighteenth-Century Ottoman Empire, *The International History Review*, XXXIV/3, 559-580.
- Smiley, W. (2016). The Enslaved People of Islam: The Changing Meaning of Ottoman Subjecthood for Captives in the Russian Empire, *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association*, III/2, 235-254.

- Smiley, W. (2018). *From Slaves to Prisoners of War The otoman Empire, Russia, and International Law*, Oxford.
- Tahiroğlu, B. (1979-1981). Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, ILV/1-4, 649-676.
- Takat, S. (2009). *Macaristan'da Türk Âleminde Çizgiler*, Çev. Sadrettin Karatay, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Tekin, R. (2021). 52 Numaralı Mostar Şer'iyye Sicil Defterine Göre Bosna'da Osmanlı-Avusturya Mücadelesi (1787-1789), *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, VIII/22, 519-538.
- Teply, K.-Baykal, B. S. (1969). Nemçe İmparatorlarının İstanbul'a Yolladığı Elçi Heyetleri ve Bunların Kültür Tarihi Bakımından Önemli Tarafları, *Tarih Araştırmaları Tarihi*, Sayı: 12, 247-263.
- Topakbaş, H. (2014). Osmanlı-Leh İlişkilerinde Realpolitik ve Retorik: Bir XVIII. Yüzyıl Değerlendirmesi, 600. Yılında Türkiye-Polonya İlişkileri Sempozyumu Bildirileri (5 Mart 2014), Ankara, 50-61.
- Topal, M. (2001). *Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa Nusretnâme Tahlil ve Metin (1106-1133/1695-1721)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Toth, H. (2013). "Unutulmuş Birisiyim" -17. Yüzyıl Ortasında Macar Süvari Subayı ile Budinli bir Türk Çavuşun Serbest Bırakılma Hikâyeleri, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, II/24, 2013, 49-67.
- Tott, F. De. (1996). *Türkler ve Tatarlar Arasında (On Sekizinci Yüzyılda Osmanlı Türkleri)*, Çev: Reşat Uzman, İstanbul: AD Yayıncılık / Milliyet.
- Tuncer, H. (1995). *Eski ve Yeni Diplomasi*, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Tukin, C. (2007). Pasarofça, *İslam Ansiklopedisi*, C. IX, İstanbul: MEB Yayınları, 514-523.
- Üstündağ, Ö., N. (2015). "Vidin Sicillerine Göre Zıştovi ve Yaş Antlaşmalarının Osmanlı Taşrasında Uygulanışı", *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, XXXII/1, 259-273.
- Yaşa, F. (2014). Kırım Hanlığı'nda Köleliğin Sosyal ve Mali Boyutları, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, XIII/3, 657-669.